

Прадметна-тэматычная класіфікацыя тэхнічных тэрмінаў

Л. М. МІНАКОВА

На мяжы 19-20 ст.ст. у навучы пачынае фарміравацца разуменне сістэмнай арганізацыі аб'ектаў прыроды і грамадства. У гэты перыяд разгарнулася даследчыцкая дзейнасць І.А. Бадуэна дэ Куртэнэ, заснавальніка Казанскай і Пецябургскай лінгвістычных школ. Асноўныя прынцыпы яго канцэпцыі: патрабаванне размежавання статычнага і дынамічнага аспектаў у вывучэнні мовы, прызнанне яе сацыяльнай прыроды і сістэмнай арганізацыі. Адначасова з І.А. Бадуэнам дэ Куртэнэ канцэпцыя сістэмных адносін у мове была створана швейцарскім лінгвістам Фердынандам дэ Сасюрам. Год выдання яго кнігі “Курс агульнай лінгвістыкі” (1916) можна лічыць часам, з якога пачалося актыўнае вывучэнне сістэмных адносін у мове на ўзроўні парадыматыкі і сінтагматыкі. Гэтыя тыпы адносін з'яўляюцца універсальнымі для моўнай сістэмы ў цэлым і рэалізуюцца ў межах усіх яе ўзроўняў.

Ідэя сістэмнасці лексікі знайшла адлюстраванне ў працах А.А. Патабні, М.М. Пакроўскага, пазней В.У. Вінаградава, Ф.П. Філіна, Н.І. Талстога, Д.М. Шмялёва, Ю.Н. Каравулава, Л.А. Новікава, З.Д. Паповай, П.Н. Дзянісава, І.А. Сцярына, а таксама ў даследаваннях прадстаўнікоў рамана-германістыкі А.І. Смірніцкага, В. Г. Гака, А.А. Уфімцавай, І.В. Арнольд, А.М. Кузняцова, М.М. Макоўскага і інш.

У 30-ыя гг. вядомы вучоны Д.С. Лотэ прапанаваў разглядаць сістэмнасць тэрміналогіі як сукупнасць элементаў, звязаных паміж сабой узаемнымі адносінамі і ўзаемнай абумоўленасцю [1, с.59]. У наступныя гады погляд на тэрмін як адзінку пэўнай тэрмінасістэмы быў развіты ў працах тэрміналагічных камісій. Сістэмнымі лічыліся тэрміны, якія абазначалі пэўныя навуковыя паняцці ў данай галіне ведаў, адлюстроўвалі істотныя прыметы паняцця, у сукупнасці складалі сістэму, што адпавядае схеме паняццяў. Д.С. Лотэ і яго паслядоўнікі значную ўвагу ўдзялялі выяўленню звязаных паміж сабой тэрмінаадзінак, устанаўленню адносін паміж імі, утварэнню сістэм паняццяў. Аб важнай ролі сістэмнасці паняццяў для сістэмнасці тэрмінаў гаварылася ў даследаваннях Р.В. Вінакура: “...Тэрміналагічная сістэма адлюстроўвае ў семасіялагічнай структуры слоў пэўныя сувязі і адносіны, што аб'ектыўна існуюць у сферы названых паняццяў і з'яў” [2, с.7]. Вывучэнню сістэмнасці тэрміналогіі былі прысвечаны і працы А. А. Рэфармацкага. Аўтар уводзіць паняцце “тэрміналагічнае поле”, у межах якога элементы адлюстроўваюць сістэму паняццяў данай навукі [3, с. 51]. Усе гэтыя погляды на сістэмнасць цесна звязаны з класіфікацыяй паняццяў, іх іерархіяй, таму канцэпцыю даследчыкаў гэтага напрамку можна назваць канцэпцыяй лагічнай (змястоўнай) сістэмнасці тэрміна.

У аснове парадыматычных адносін ляжыць падабенства моўных адзінак, якія адносяцца да аднаго ўзроўню моўнай сістэмы. “Яны з'яўляюцца імпліцытнымі, або скрытымі, невідавочнымі, бо не рэалізуюцца ў выказванні, а існуюць у свядомасці чалавека паміж тымі лексічнымі адзінкамі, што прэтэндуюць на адну і тую ж сінтаксічную пазіцыю ў выказванні і могуць мяняць адна другую без скажэння сінтаксічнай будовы сказа” [4, с. 220]. Парадыматычныя сувязі слоў і формы іх праяўлення характарызуюцца разнастайнасцю. Мінімальнымі праяўленнямі гэтых адносін прызнаюцца слоўныя апазіцыі, максімальнымі – класы слоў. “Класы існуюць у выглядзе больш або менш шырокіх аб'яднанняў слоў, што ўяўляюць сабой слоўныя парадыммы, больш аб'ёмныя і больш складаныя, чым слоўныя апазіцыі. У аснове любога аб'яднання (класа) слоў ляжыць прынцып падабенства слоў па якіх-небудзь агульных кампанентах” [5, с. 69]. На ўзроўні лексіка-семантычнай сістэмы большасцю даследчыкаў вылучаюцца тры асноўныя класы слоў: тэматычныя (прадметна-тэматычныя) групы, лексіка-

семантычныя групы і семантычныя (лексіка-семантычныя) палі. Некаторыя лінгвісты далучаюць да іх сітуацыйныя, камунікатыўныя, рода-відавныя, эпідыгматычныя групы слоў, а таксама сінанімічныя рады, антанімічныя пары, словаўтваральныя гнёзды [6, с.119].

Такі тып лексічных групавак, як прадметна-тэматычныя групы характарызуецца некаторымі спецыфічнымі асаблівасцямі. Сярод іх можна назваць: а) відавочна пазамоўны характар аб'яднання слоў у межах прадметна-тэматычных груп; б) пераважна дэнататыўны характар значэнняў тых слоў (як правіла, назоўнікаў), якія аб'ядноўваюцца ў межах прадметна-тэматычных груп; в) адносную лёгкасць вылучэння прадметна-тэматычных груп слоў даследчыкамі; г) пэўны суб'ектывізм і нават апрыёрнасць пры выяўленні саставаў прадметна-тэматычных груп [7, с. 298-299].

Мэтай артыкула з'яўляецца аналіз сістэмнай арганізацыі тэхнічнай тэрміналогіі на ўзроўні парадыгматыкі. У задачы работы ўваходзіць вылучэнне прадметна-тэматычных груп названай лексікі, выяўленне і характарыстыка сістэмных сувязей і адносін у межах даных аб'яднанняў спецыяльных адзінак. Як вядома, тэматычная класіфікацыя любой галіны тэрміналогіі заснавана на сістэматызацыі лексем на аснове дэфініцыі іх паняццяў. Як ужо адзначалася, адзінства элементаў данага класа слоў вызначаецца перш за ўсё дэнататыўным фактарам. Таму на першы план у працэсе класіфікацыі выступаюць тэхнічныя намінацыі з канкрэтна-прадметным значэннем, якія ў колькасных адносінах не маюць сабе роўных і выступаюць ядром тэрміналагічнай сістэмы. Але нельга не ўлічваць гетэрагенны характар тэхнічнай тэрміналогіі, якая змяшчае ў сабе спецыяльныя адзінкі і з паняццёвым зместам. Даныя найменні у тэрмінасістэме выступаюць з абагуленым значэннем прадметнасці, што вызначаецца пры дапамозе лагічных пытанняў і граматычных паказчыкаў. Сказанае вышэй дазваляе ў аснову прадметна-тэматычнай класіфікацыі пакласці прапанаваныя Т.Л.Кандэлакі катэгорыі паняццяў, што адлюстроўваюць агульныя сувязі паміж тэрмінамі і паняццямі ў межах сістэмы тэхнічных намінацый: катэгорыю прадметаў, катэгорыю працэсаў, катэгорыю ўласцівасцей, катэгорыю велічынь, катэгорыю адзінак вымярэння, катэгорыю навук і галін, катэгорыю прафесій [8, с. 9].

Перш чым прыступіць да вылучэння прадметна-тэматычных груп у тэхнічнай тэрміналогіі, неабходна ўзгадаць, што *“тэхніка – сукупнасць сродкаў чалавечай дзейнасці, створаных для ажыццяўлення матэрыяльнай вытворчасці і задавальнення невытворчых патрэб грамадства; сродкі працы, адзін з асноўных элементаў сродкаў вытворчасці і прадукцыйных сіл грамадства. У тэхніцы матэрыялізаваны назапашаныя чалавечыя веды і вытворчы вопыт, яна аблягчае працу і павышае яе прадукцыйнасць, пашырае магчымасці чалавека ў яго працоўнай дзейнасці, часткова або цалкам вызваляе чалавека ад працы ў небяспечных для здароўя ўмовах. Тэрмін *тэхніка* ўжываецца таксама для сукупнай характарыстыкі навыкаў і прыёмаў, што выкарыстоўваюцца ў якой-н. сферы дзейнасці. Па меры развіцця вытворчасці тэхніка паступова замяняе чалавека ў выкананні тэхналагічных функцый, звязаных з фізічнай і разумовай працай”*

[9, с. 149]. Сродкі тэхнікі выкарыстоўваюцца для ўздзеяння на прадметы працы пры стварэнні матэрыяльных і культурных каштоўнасцей; даследавання законаў развіцця прыроды і грамадства; атрымання, перадачы і пераўтварэння энергіі; збору, захавання, апрацоўкі і перадачы інфармацыі; кіравання вытворчымі працэсамі і грамадствам; стварэння матэрыялаў з зададзенымі ўласцівасцямі; перамяшчэння грузаў, людзей і сувязі; бытавога і культурнага абслугоўвання; забеспячэння абароназдольнасці і вядзення вайны. Тэхніка падзяляецца на мноства галін, сярод якіх можна назваць *абарончую тэхніку, біёніку, ветраэнергетыку, вылічальную тэхніку, вымяральную тэхніку, геліятэхніку, гідратэхніку, тэхнічную кібернетыку, піратэхніку, радыётэхніку, робататэхніку, светатэхніку, тэлемеханіку, тэлефанію, халадзільную тэхніку, цеплатэхніку, электрасувязь, электратэхніку, электроніку, ядзерную тэхніку, ядзерную энергетыку* і інш. У найбольш шырокім сэнсе тэхніка падзяляецца на *вытворчую, невытворчую, ваеннага прызначэння.*

Спецыяльныя адзінкі *вытворчай тэхнікі* прадстаўлены наступнымі прадметна-тэматычнымі групамі слоў:

назвы машын. У залежнасці ад асноўнага прызначэння (якое пераўтварэнне пераважае) адрозніваюць *энергетычныя, рабочыя і інфармацыйныя машыны* [10]. *Энергетычныя машыны* прызначаны для пераўтварэння любога віду энергіі ў механічную (*гідраўлічныя ру-*

хавікі, ветрарухавікі, паравыя машыны, газавыя, гідраўлічныя, паравыя турбіны, рухавікі ўнутранага згарання, электрычныя машыны – электрарухавікі і генератары). Рабочыя машыны ажыццяўляюць змену формы, стану, уласцівасцей і прасторавага становішча матэрыялаў, прадметаў працы. Падзяляюцца на тэхналагічныя (дрэваапрацоўчыя машыны, металарэзныя станкі, будаўнічыя машыны, пракатныя станы, ткацкія станкі, друкарскія машыны, глебаапрацоўчыя машыны, уборачныя машыны, меліярацыйныя машыны) і транспартныя машыны, у тым ліку, аўтамабілі, цеплавозы, цеплаходы, самалёты, верталёты, канвееры, элеватары, грузападмалыныя машыны. Шырокае выкарыстанне ў розных галінах вытворчасці знайшлі аўтаматы, камбайны, аўтаматычныя лініі, цэхі- і заводы-аўтаматы, якія выконваюць рабочыя і дапаможныя аперацыі тэхналагічных працэсаў без непасрэднага ўдзелу чалавека. Інфармацыйныя машыны прызначаны для пераўтварэння інфармацыі – яе уніфікацыі, стандартызацыі, назапашвання, перапрацоўкі, перадачы, выкарыстання. Да інфармацыйных машын адносяць вылічальныя машыны і прыстасаванні, механічныя інтэгратары, шыфравальныя машыны;

назвы рухавікоў. Паводле прызначэння падзяляюцца на стацыянарныя, перасоўныя і транспартныя. Рухавікі, якія пераўтвараюць прыродныя энергетычныя рэсурсы (паліва, энергію ветра, вады і інш.) у механічную энергію, называюцца першаснымі. Да іх адносяцца цеплавыя рухавікі, гідраўлічныя рухавікі, ветрарухавікі. Другасныя рухавікі пераўтвараюць у работу энергію, атрыманую ад першасных рухавікоў ці ад пераўтваральнікаў і накапляльнікаў энергіі (сонечных батарэй, інерцыйных і спружынных механізмаў): электрычныя рухавікі (у тым ліку, асінхронныя электрарухавікі, сінхронныя электрарухавікі, пнеўмарухавікі, інерцыйныя рухавікі, гравыя, спружынныя, гідраўлічныя).

назвы агрэгатаў: блокаапрацоўчы агрэгат, бункерны тарфяны камбайн, бункер-цягнік, вібрапракатная ўстаноўка, вядучы мост, газагенератар вадкаснага ракетнага рухавіка, гідраагрэгат, гідраблок, гідраўлічная навясная сістэма трактароў, задні мост, канвертэр, мо-такампрэсар, паўаўтамат, пульпанасос, сталеплавільны агрэгат няспыннага дзеяння і інш.;

назвы механізмаў. Па структурна-канструктыўных прыметах адрозніваюць механізмы шарнірныя (рычажныя), кулачковыя, зубчастыя, клінавыя, вінтавыя, фрыкцыйныя, з гнуткімі звеннямі, з гідраўлічнымі, пнеўматычнымі і электрычнымі прыстасаваннямі. Механізмы, у якіх усе пункты маюць траекторыі, што ляжаць у адной або паралельных плоскасцях, называюцца плоскімі (кывашыпна-паўзунныя, кулачковыя, планетарныя, клінавыя), усе астатнія механізмы адносяцца да прасторавых (вінтавыя, чарвячныя);

агульныя назвы дэталей, зборачных адзінак: барабан, баянет, бегунок, блок, болт, вал, вілка, вінт, гайка, дыск, дыферэнцыял, дыяфрагма, заглушка, заклёпка, залатнік, каробка, клапан, кывашып, кранштэйн, манжэта, палец, паўзун, падшыпнік, поршань, пракладка, сальнік, спружына, укладыш, утулка, фітынг, шасцярня, шкіў, шатун, шкіў, шпілька, шпонка, штурхач, эксцэнтрык і інш.;

назвы інструменту. Паводле прызначэння адрозніваюць інструмент станочны (разцы, фрэзы, свердлы) і механізаваны з электрычным, гідраўлічным або пнеўматычным прыводам (ручныя машыны – свідравальныя, шліфавальныя, рубільныя, апіловачныя, кляпальныя, шабравальныя). Найбольш пашыраны дрэварэзальны інструмент, кавальскі, металарэзны і., слясарна-зборачны і., стальярна-цяслярскі і., абразіўны і. Асобную групу складае вымяральны інструмент: вугламеры, глыбінямеры, мікрометры, нутрамеры, штангенінструмент, калібры, канцавыя меры і інш.;

назвы апаратаў: адсорбер, аспіратар, аэрафотаапарат, батыскаф, бензарэз, блок-кантактар, літарадрукавальны тэлеграфны апарат, вогнетушыцель, водаахладжальнік, воданагравальнік, газавы сепаратар, газагенератар, гідраманітор, дэаэратар, дэкампазёр, дэфібратар, ролер, рэактар, рэастат, сепаратар, таксафон, токаабмежавальнік, тэле-тайп, узмацняльнік магнітны, уключальнік і інш.;

назвы прыбораў: аўтапракладчык, адаптомер, анемометр, арэометр, аэрамагнітометр, барограф, бутырометр, варметр, ватэрпас, вектарметр, віброграф, віскозіметр, вільгацяммер, вышынямер, газааналізатар, гальванометр, гастраскоп, гектограф, геліограф, геадэметр, гігрометр, дэкатрон, дэрыватар, дэселерометр, запальная свечка, каларыметр,

карбюратар, курсограф, манометр, мікрабарограф, параветрамер, пеленгатар, пікнометр, псіхрометр, пыламер, радыял-трыангулятар, радыятар, радыёвышынямер, радыёдалянамер, рэфрактометр, спектрограф, спідометр, спірограф, спірометр, статаскоп, стэрэакартограф, сферометр, сфігмограф, тахометр, тэлефатометр, тэнзомер, тэрмаглыбамер, тэрмастат, тэрмограф і інш.;

назвы ўстройстваў, комплексу ўстройстваў: аўтаспуск, аўтасчэпка, акумулятар, амартызатар, амперметр, антэны эквівалент, аэрограф, блакіратар, вібрацыйная рашотка, вінтавы спуск, водапад'ёмнік, выпрамляльнік, газавы руль, гарнітура катлаагрэгата, гідраінтэгратар, дэмпфер, мікрапрацэсар, паліўны насос, перфаратар, радыёперадатчык, размеркавальнік, рэвербератар, рэле, рычаг, селектар, стабілізатар, старцёр, стоп-машына, сферометр, сфігмаманометр, тэлевмяральны пераўтваральнік, тэрмарэгулятар, тэрмаэлектронны генератар, токапрыёмнік, цеплавая труба, цеплавы насос, шклоачышчальнік, шклопад'ёмнік і інш.;

назвы прыстасаванняў, комплексу прыстасаванняў: аўтастрон, баіммак, вентыль, верньер, гідрабур, здымнік, камутатар, кандуктар, муфта, планишайба, прэвентар, прэсформа, прывод, пылаўлоўнік, талрэп, тасітрон, тэрмабатарэя, цеплафільтр;

назвы збудаванняў: абаронная абалонка, быстраток, вадаскід, вадаспуск, гідраадвал, гідратэхнічныя збудаванні, гідравузел, дымавая труба, запруда, чыгуначная пераправа, чыгуначная платформа і інш.;

назвы пабудоў, комплексу пабудоў: аўтавакзал, аўтаматычная тэлефонная станцыя, аўтапансіянат, аўтастанцыя, аэрапорт, вакзал, гідрааэрадром, марскі вакзал, матэль, чыгуначны вакзал і інш.;

назвы прадпрыемстваў: вытворчае аб'яднанне, дэпо, домабудаўнічы камбінат, завод аўтамат, заводабудаўнічы камбінат, марскі нафтапрамысел, чыгуначная станцыя і інш.;

назвы мастоў. Масты адрозніваюцца: па прызначэнні – пешаходныя, аўтадарожныя, чыгуначныя, сумешчаныя, акведукі (для водазабеспячэння), масты-каналы (для пропуску водных шляхоў), масты для пропуску газа- і нафтаправодаў, па працягласці: малыя (да 25 м), сярэднія (25-100 м), вялікія (больш за 100 м), пазакласныя (больш за 500 м); паводле канструкцыі – арачныя, бэлечныя, вантавыя, вісячыя, рамныя, камбінаваныя; паводле месца размяшчэння – гарадскія масты, масты на дарогах па-за горадам; у залежнасці ад колькасці пралётаў – аднапралётныя, двухпралётныя і многапралётныя масты; у залежнасці ад размяшчэння праезджай часткі адносна нясучай канструкцыі – масты з яздой уверсе, унізе або пасярэдзіне; нізка- і высакаводныя; па матэрыяле пралётных збудаванняў – жалезабетонныя, металічныя, каменныя, драўляныя. Асобную групу ўтвараюць наплаўныя, развадныя, зборна-разборныя і ваенныя масты;

назвы дарог. Адрозніваюць дарогі: бязрэйкавыя (аўтамабільныя, трактарныя, веласіпедныя, для гужавога транспарту, прагону жывёлы, падвясныя канатныя дарогі); рэйкавыя наземныя (чыгунка), падземныя (метрапалітэн), навясныя або падвясныя монарэйкавыя дарогі, наземныя канатныя (для перамяшчэння ваганетаў з грузам па вузкакалейных пуцях з дапамогай канатнай цягі);

назвы транспарту. Адрозніваюць транспарт наземны (аўтамабільны, трубаправодны, чыгуначны), водны (марскі, рачны), наветраны. Паводле карыстання падзяляецца на транспарт агульнага карыстання, які абслугоўвае галіны эканомікі і насельніцтва, і вядомыя, прамысловыя. Вылучаюць т. пасажырскі, грузавы, асабістага карыстання. Транспарт агульнага карыстання -- чыгуначны, рачны, марскі, аўтамабільны, наветраны, трубаправодны. Прамысловы транспарт – унутрыцэхавы, унутрызаводскі (клеці, ліфты, канатныя і монарэйкавыя дарогі) і знешні (аўтамабільны, чыгуначны, канвеерны, пнеўматычны). Спецыялізаваны пасажырскі транспарт – трамвай, метрапалітэн, тралейбусы;

назвы каналаў. Па прызначэнні адрозніваюць каналы суднаходныя (штучныя водныя шляхі), энергетычныя (дэрывацыйныя), арашальныя (ірыгацыйныя), абвадняльныя, водаправодныя, асушальныя, лесасплаўныя, рыбаходныя, комплекснага прызначэння;

назвы сродкаў сувязі. Адрозніваюць пошту, радыёвяшчанне, тэлебачанне, электрасувязь, а таксама перадачу даных у лакальных і глабальных камп'ютэрных сетках;

назвы сродкаў камунікацыі: *тэлебачанне, радыё, друк, кінематограф і інш.*;

назвы адзінак вымярэння: *акустычны ом, ампер, аэрадынамічныя каэфіцыенты, ват, вебер, вольт-ампер, гал, галон, гаус, генры, герц, гільберт, градус Рэнкіна, градус Сейбалта, градус умоўнай вязкасці, градус Фарэнгейта, градус Цэльсія, грам-атам, грам-малекула, грам-сіла, грам-эквівалент, дарсі, дэцыбел, джыл, дзюйм, мікрадзюйм, міл і інш.*;

назвы гаруча-змазачных матэрыялаў: *газатурбіннае паліва, гаручыя газы, генератарны газ, дызельнае паліва, дызельнае масла, індустрыяльнае масла, кабельнае масла, машынае масла, маторнае паліва, прыборнае масла, ракетнае паліва, рэактыўнае масла, рэактыўнае паліва, турбіннае масла і інш.*;

назвы асоб па прафесіі, роду заняткаў: *аператар, аўтазаводзец, аўтамабіліст, боцман, вадзіцель, дыспетчар, інжынер, канструктар, капітан, кранаўшчык, лётчык, машыніст, механік, мічман, памочнік машыніста, рабочы, таксіст, тэхнолаг, шафёр, штурман і інш.*;

назвы працэсаў, дзеянняў: *абразіўная апрацоўка, аўтаблакіроўка, аўтагенная рэзка, аўтаматызацыя праграмавання, аўтаматычнае паўторнае ўключэнне, аўтаратацыя, адаптацыя, амальгамацыя, анодна-гідраўлічная апрацоўка, атамна-вадародная зварка, афінаж, аэрафотаздымка, балансіроўка, блакіроўка, бурэнне, вальцоўка, вібрадугавая наплаўка, вулканізацыя, выбег машыны, выразка, высадка, высокачастотная зварка, высокачастотны нагрэў, выцяжка, газіфікацыя, газавая зварка, газа-лазерная рэзка, газаразмеркаванне ў рухавіках унутранага згарання, газазабеспячэнне, герметызацыя, гідрастатычнае прэсаванне, гравіраванне, градуіроўка, грануляванне, гумаванне, дэкартызацыя, дыфузійная зварка, дарнаванне, запальванне, заямленне электрычнае, закладка, зенкераванне, імпрэгнацыя, калібраванне, крэнаванне, легіраванне, манціроўка, мікрязварка, мадэліраванне, накатка, намагнічванне, напыленне, нафтаздабыча, пасівацыя, патэнтаванне, перагонка, прэсаванне, развёртка, разліўка, раскатка, слізганне, страбіраванне, тармажэнне, тарцоўка, тралёўка, ушчыльненне, факусіроўка, ходкасць, шліфаванне, шліхтаванне, шліцаванне, штампоўка, экspanдзіраванне і інш.*;

назвы ўласцівасцей: *вынослівасць, магутнасць, газапранікальнасць, гіграскапічнасць, гідрафобнасць, гарачаломкасць, грузападымальнасць, трываласць, устойлівасць, даўгавечнасць, жаратрываласць, жарастойкасць, вадкацяжучасць, матэрыялаёмкасць, непатапляльнасць, пластычнасць, рухомасць, радыёактыўнасць, стомленасць, тэхналагічнасць, устойлівасць, сціскальнасць, цеплаёмкасць, цеплаправоднасць, цеплаўстойлівасць, шчыльнасць, эластычнасць, электраёмкасць і інш.*

Да *невыварчай* тэхнікі адносяцца сродкі камунальнага і бытавога прызначэння:

назвы машын. *Камунальныя машыны* – машыны для санітарнай ачысткі населеных пунктаў, рамонту і ўтрымання гарадскіх дарог і будынкаў, догляду за зялёнымі насаджэннямі. Санітарную ачыстку населеных пунктаў робяць *асенізацыйныя машыны, смеццявозы, іла-сосныя машыны*. Для ўборкі тэрыторыі прызначаны *падмятальныя, паліва-мыечныя машыны, снегаачышчальнікі, пескараскідальнікі, лёдаскольвальнікі*. Для ўборкі памяшканняў служыць *падлогамыечныя, падмятальна-ўборачныя, пыласосныя, падлогацёрныя машыны*. Пры рамонце фасадаў будынкаў выкарыстоўваюць спецыяльныя *вышкі і пад'ёмнікі, падвясныя люлькі, малагабарытныя ўстаноўкі для рамонту мяккіх дахаў*. Для догляду за газонамі і зялёнымі насаджэннямі выкарыстоўваюць *газонакасілкі, апырсквальнікі, ямабуры, машыны для выдалення пнёў і здрабнення галінак*. Машыны для рамонту дарожнага пакрыцця: *дарожна-будаўнічыя машыны*. Машыны для сціркі: *пральныя машыны*. Бываюць *без адціскання (малагабарытныя, пераносныя), з ручным салковым адцісканнем, паўаўтаматычныя двухбакковыя з дыскавым актыватарам раствору і цэнтрыфугай для адціскання або аднабакковыя барабаннага тыпу, аўтаматычныя з праграмным кіраваннем (звычайна аднабакковыя барабаннага тыпу)*;

назвы аргтэхнікі. Сюды адносяцца *вылічальныя машыны (у тым ліку, мікракалькулятары, персанальныя ЭВМ), кіравальна-размнажальная тэхніка (пішучыя машыны і апараты аператыўнай паліграфіі і рэпраграфіі, мікрафільмавання), сродкі захоўвання і аўтаматычнага пошуку дакументаў (картатэкі, спецыяльныя шафы, інфармацыйна-пошукавыя сістэмы і прыстасаванні), чарцёжна-канструктарскую тэхніку, сродкі апрацоўкі дакумен-*

таў (нумаратары, штэмпелявальныя і адрасавальныя машыны і інш.), сродкі запісу і ўзнаўлення мовы, прагляду слайдаў і мікрафільмаў (дыктафоны, магнітафоны, дыяскопы), апаратуру адміністрацыйна-вытворчай сувязі. Да сродкаў малой аргтэхнікі адносяць таксама канцылярскія прыналежнасці;

назвы транспартных сродкаў:

а) легкавыя аўтамабілі. Выпускаюцца з закрытымі кузавамі (седан, лімузін, купэ, універсал) і кузавамі з адкідным верхам (кабрыялет, ландо, фаэтон). У залежнасці ад літража рухавіка і сухой масы аўтамабіля адрозніваюць 5 класаў легкавых аўтамабіляў: асабліва малы клас – да 1,2 л і да 850 кг; малы клас – 1,2-1,8 л і 850-1150 кг; сярэдні клас – 1,8-3,5 л і 1150-1500 кг; вялікі клас – 3,5-5 л і 1500 кг і больш; вышэйшы клас – літраж і сухая маса аўтамабіля не рэгламентуюцца;

б) матацыклы. Паводле прызначэння падзяляюцца на дарожныя (транспартныя), спартыўныя і спецыяльныя;

в) веласіпеды. Паводле прызначэння бываюць дарожныя (мужчынскія і жаночыя), лёгкадарожныя, юнацкія, спартыўныя (у тым ліку, тандэмы), дзіцячыя і спецыяльныя (грузавыя, цыркавыя, велакаляскі і інш.);

д) мапеды;

назвы апаратаў, прыбораў, прыстасаванняў:

халадзільнікі. Бываюць бытавыя кампрэсійныя (халадагент – хладон-12), абсарбцыйныя (на сумесі аміяку з вадой і вадародам) і тэрмаэлектрычныя (дзеянне ахаладжальных прыстасаванняў заснавана на з'яве Пельцэ);

фотаапараты. Адрозніваюць фатаграфічныя апараты агульнага прызначэння (для аматараў і прафесіяналаў) і спецыяльныя (рэпрадукцыйныя, для аэрафотаздымкі, фотатэдаліты і інш.);

тэлевізары. Бываюць чорна-белыя і каляровыя; стандартнай, павышанай і высокай выразнасці; адна- і шматстандартныя; для прыёму праграм аналагавага і лічбавага наземнага, кабельнага ці спадарожнікавага тэлебачання; з мона- і стэрэафанічным гукавым суправаджэннем; мона- і стэрэаскапічныя; адна- і шматфункцыянальныя; стацыянарныя і пераносныя; непасрэднага назірання і праекцыйныя;

тэлефонныя апараты. Найбольш пашыраны бытавыя аўтаматычныя з дыскавым ці кнопачным нумаранабіральных.

магнітафоны. Бываюць адна- і шматдарожкавыя, мона- і стэрэафанічныя. Адрозніваюць прафесійныя (для сінхроннага гуказапісу пры кіназдымцы), студыйныя для высакаскаснага гукапісу, паўпрафесійныя (для запісу дыспетчарскіх перагавораў), бытавыя для аматарскага гукапісу і спецыяльныя (геамагнітафоны, дыктафоны), стацыянарныя і партатыўныя, шпульныя і касетныя;

пыласосы. Адрозніваюць падлогавыя, ручныя, ранцавыя, пыласосы-шчоткі і пыласосы для аўтамабіляў. Усе яны падраздзяляюцца на праматочныя і віхравыя;

назвы спартыўнага інвентару і абсталявання. Да іх адносяцца спартыўныя снарады: катапульты, цэнтрыфуга, эспандэр. Снарады-апараты: веласіпеды (горныя, трэкавыя, шашэйныя, тандэмы), матацыклы (падрамныя, кросавыя, рэкордна-гонкавыя, шашэйныя), аўтамабілі (багі, карты, рэкордна-гонкавыя), лодкі (акадэмічныя судны, байдаркі, канозы), скутэры, яхты, буеры, санкі, планёры, спартыўныя самалёты. Да спартыўнага абсталявання ў шырокім сэнсе адносяць таксама судзейска-інфармацыйную і медыка-біялагічную апаратуру, спецыяльную тэхніку для абслугоўвання спартыўных збудаванняў (велаэргометры, газааналізатары, фотафінішы, электракардыёграфы, электрычныя і электронныя табло), лёдаўборачныя камбайны, бугельныя і крэславыя пад'ёмнікі для гарналыжнікаў, ратракі-трактары з навісным абсталяваннем для падрыхтоўкі лыжных трас, абсталяванне для вырабу штучнага снегу;

назвы кухонных прылад, апаратаў і прыстасаванняў. Найбольш пашыраны: для перапрацоўкі харчовых прадуктаў – мясарубкі, сокавыціскалкі, кухонныя камбайны і інш., для прыгатавання ежы і напояў – электрычныя і мікрахвалёвыя печы, газавыя пліты, міксеры, кававаркі, для падагрэву вады – чайнікі, самавары, газавыя воданагравальныя апараты і

інш. *Кухонны камбайн* звычайна мае зменныя насадкі *мясарубкі, міксера, цестамяшалкі-збі-валкі, кавамолки, сокавыціскалки, агароднінарэзкі, хлебэрэзкі* і інш.

Асобную групу складаюць тэхнічныя сродкі ваеннага прызначэння:

лятальныя апараты. Да іх адносяцца *бамбардзіроўшчыкі*, якія падраздзяляюцца на *франтавыя (тактычныя)* і *дальнія (стратэгічныя)*, а таксама на *лёгкая, сярэднія і цяжкія; знішчальнікі (рэактыўныя звышгукавыя ракетаносцы)*, якія падзяляюцца на *франтавыя (уласна знішчальнікі), знішчальнікі-перахватчыкі і знішчальнікі – бамбардзіроўшчыкі* (у ВПС НАТА *знішчальнікі-перахватчыкі і знішчальнікі-бамбардзіроўшчыкі* аб'яднаны паняццем “тактычны знішчальнік”);

танкі. Падзяляюцца на *лёгкая* (да 20 т), *сярэднія* (да 40 т) і *цяжкія* (больш за 40 т). Выкарыстоўваецца і *баявы танк шматмэтавага прызначэння*. На ўзбраенні армій шэрагу краін ёсць у наяўнасці *лёгкая авіятранспартбельныя танкі (амфібіі)*;

артылерыя. У сучасных сухапутных войсках падзяляецца на *артылерыю вайсковую (палявую) – армейскую, корпусную, палкавую і да т.п. і рэзерву Галоўнага камандавання, на наземную (пушачная, гаўбічная, рэактыўная, процітанкавая, горная і мінамёты) і зенітную*. У залежнасці ад спосабу арганізацыі ўзаемадзеяння з іншымі родамі войскаў адрозніваюць *артылерыю прыдадзеную* (на час выканання баявой задачы перадаецца ў распараджэнне камандзіра злучэння, часці) і *артылерыю падтрымкі* (застаецца ў падначаленні камандзіра, але выконвае агнявыя задачы, пастаўленыя агульнавайсковым камандзірам). *Артилерыя ў ВПС – авіяцыйныя пушкі на самалётах і верталётах. У ВМФ падзяляецца на карабельную (у тым ліку, зенітную) і берагавую;*

ракетныя комплексы. Уключаюць *ракеты, пускавыя ўстаноўкі і наземнае абсталяванне (сродкі транспарціроўкі ракет)*. Бываюць *стратэгічныя, аператыўна-тактычныя, тактычныя; зенітныя, процітанкавыя, процілодачныя і інш.*;

караблі ваенныя. Падзяляюцца на *надводныя, падводныя, на атамныя і са звычайнай энергетычнай устаноўкай*. Аснашчаюць іх ракетнай, тарпеднай, артылерыйскай, бамбакідальнай, процілодачнай, міннатральнай зброяй, сродкамі радыёэлектроннай барацьбы. *Караблі ваенныя з'яўляюцца авіянясучымі – маюць самалёты і верталёты як асноўны від зброі*. У залежнасці ад прызначэння, узбраення, водазмяшчэння *караблі ваенныя* падзяляюцца на *класы, падкласы, тыпы (праекты) і рангі (1-4-ы)*. Да *асноўных класаў* адносяцца *ракетныя (з міжкантынентальнымі балістычнымі або крылатымі ракетами), тарпедныя і ракетна-тарпедныя падводныя лодкі. Падводныя лодкі бываюць аднакорпуснымі (без лёгкага корпуса), паўкорпуснымі (лёгкім корпусам часткова ахопліваецца моцны корпус) і двухкорпуснымі (моцны корпус ахопліваецца лёгкім корпусам)*. Паводле галоўных энергетычных устаноўак *падводныя лодкі* падзяляюцца на *атамныя і дызельныя (дызель-аккумулятарныя)*, паводле прызначэння – на *стратэгічныя і шматмэтавыя*. Акрамя *падводных лодак*, да *асноўных класаў* адносяцца *караблі авіянясучыя (мнагамэтавыя, ударныя і процілодачныя авіяносцы, процілодачныя крэйсеры, дэсантныя і процілодачныя верталётаносцы); ракетна-артылерыйскія (ракетныя крэйсеры, вялікія і малыя ракетныя караблі, эсмінцы, ракетныя катэры і інш.); процілодачныя (процілодачныя крэйсеры-верталётаносцы, вялікія і малыя процілодачныя і вартавыя караблі); мінна-тральныя (мінныя і сеткавыя загараджальнікі і тральшчыкі); дэсантныя (спецыяльнай пабудовы, з апарэлямі, узброены ракетнымі комплексамі і артылерыйскімі гарматамі для агнявой падтрымкі і самаабароны); спецыяльнага прызначэння (караблі кіравання, радыёлакацыйнага дазору, разведвальныя, рэтранслятары сігналаў сувязі, навучальныя, караблі сачэння, спецыяльнага забеспячэння – плавучыя базы і інш. Да 1-га – 3-га рангаў адносяцца атамныя падводныя лодкі і буйныя падводныя караблі (крэйсеры, авіяносцы і інш.), да 4-га – катэры, базавыя і рэйдавыя тральшчыкі.*

Усё сказанае вышэй дазваляе зрабіць вывад, што тэхнічная тэрміналогія прадстаўлена разнастайнымі тэматычнымі групамі, якія налічваюць вялікую колькасць намінатыўных адзінак пераважна з канкрэтна-прадметным значэннем. Элементы кожнага тэматычнага аб'яднання звязаны паміж сабой узаемнымі сувязямі і ўзаемнай абумоўленасцю. У аснове гэтых сувязей ляжаць імплікацыйныя адносіны лагічнага характару. “Сутнасць лексічнай імплікацыі грунтуецца на семантычным падпарадкаванні слова з меншым аб'ёмам значэння слову з

большым аб'ёмам значэння пры належнасці абодвух да адной тэмы..." [4, с. 226]. Апорнае слова тэматычнай групы і яе залежныя кампаненты аб'яднаны паміж сабой рода-відавымі, або гіпера-гіпанімічнымі, адносінамі, што пацвярджае сістэмнасць тэхнічнай тэрміналогіі ў парадыгматычным плане.

Abstract. The paper gives subject-topical classification of technical terms systematized on the basis of their definitions and studies system connections of special units on the level of paradigmatics.

Літаратура

- 1 Лотте, Д.С. Основы построения научно-технической терминологии: Вопросы теории и методики [Текст] / Д.С.Лотте. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 158 с.
- 2 Винокур, Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии [Текст] / Г.О. Винокур // Труды МИФЛИ. – 1939. – Т.5. – С.3-54.
- 3 Реформатский, А.А. Что такое термин и терминология [Текст] / А.А. Реформатский // Вопросы терминологии: материалы Всесоюзного терминологического совещания. – М.: АН СССР, 1961. – С. 46-54.
- 4 Плотнікаў, Б.А. Агульнае мовазнаўства [Тэкст] : вучэбны дапаможнік для філалагічных факультэтаў ВНУ / Б.А. Плотнікаў. – Мн.: Універсітэцкае, 1994. – 350 с.
- 5 Кузнецова, Э.В. Лексикология русского языка [Текст] : учебное пособие для филологических факультетов университетов / Э.В. Кузнецова. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высшая школа, 1989. – 216 с.
- 6 Денисов, П.Н. Лексика русского языка и принципы её описания [Текст] / П. Н. Денисов. – М.: Русский язык, 1980. – 253 с.
- 7 Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы [Тэкст] / пад рэд. А. Я. Баханькова. – Мн.: Навука і тэхніка, 1994. – 463 с.
- 8 Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов [Текст] / Т. Л. Канделаки. – Мн.: Наука, 1977. – 167 с.
- 9 Беларуская энцыклапедыя: у 18 т. Т. 16. – Т – Х [Тэкст] / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў і інш. – Мн.: БелЭн, 2003. – 576 с.
- 10 У працэсе правядзення прадметна-тэматычнай класіфікацыі тэхнічных тэрмінаў выкарыстаны наступныя лексікаграфічныя крыніцы: Беларуская энцыклапедыя: у 18 т. Т. 1-18 / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў і інш. – Мн.: БелЭн, 1996-2004; Политехнический словарь / Гл. ред. академик А.Ю. Ишлинский. – 2-е изд. – М.: Советская Энциклопедия, 1980. – 656 с.; Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. Т.1-5 / Пад агульнай рэд. акадэміка АН БССР К.К. Атраховіча. – Мн.: выд-ва “Беларуская Савецкая энцыклапедыя” імя Петруся Броўкі, 1977-1984.

Гомельский государственный
университет им. Ф. Скорины

Поступило 30.03.07